

TÜRKÇEDE SAYI SÖZLÜ YAŞ TAMLAMALARI: MUKADDİMETÜ'L-EDEB'DE HAYVAN YAŞLARI

Gülşen ÖZÇAMKAN AYAZ*

ÖZ

Bu çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. İlkinde yaş hesabıyla ilgili değişken kabul ve uygulamalara değinilerek sayı sözüyle yaş ifade etmenin yollarından "... yaşında(...)" ve "... yaşında(...)" kullanımları dildeki en eski yazılı benzerleriyle değerlendirilmiştir. beş yaşımta, yeti yaşına, yeti yaşta gibi örneklerde görüldüğü üzere tamlama, tarihî metinlerde, ilgili kişinin iyeliğini işaretler biçimde de kullanılmış; iyelik eki olmadığında ise doğrudan durum eki almıştır. Standart dilde görülmeyen bu sayı (grubu) // yaş + durum eki yapısı ağızlarda mevcuttur. Yaş, sayılabilir olmakla beraber söz konusu tamlamalarda sayı sözü bir adlandırma ögesidir ve günümüzdeki yapıda mevcut belirtme/belirlilik eki zaten bunların birer isim tamlaması olduklarını açıkça göstermektedir. Eksiz tamlamaların tarihî seyirde değişen görünüşleri hatırlandığında, ilgili pek çok çalışmada sıfat tamlaması olarak anılan sayı sözü // yaş yapılarını da eksiz tamlamalar olarak değerlendirmek mümkün görünür. Çalışmanın ikinci kısmı ise yaşla ilgili kabul ve dolayısıyla adlandırmalarda görülen farklılığın Mukaddimetü'l-Edeb'e ait iki nüshada; Paris ve Yozgat nüshalarındaki örneklerini sunacaktır. Bir hayvanın yaşını ifade eden aynı Arapça kelime/ kelime grubuna yapılmış Türkçe tercümenin Paris ve Yozgat nüshalarında birer yaşla farklı oluşu bu husustaki tayinlerin değişkenliği ile ilgili olarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: "Yaşımda", "Yaşında", Eksiz Tamlama, Mukaddimetü'l-Edeb, Hayvan Yaşları.

NOUN PHRASES INCLUDING NUMERAL WORDS IN TURKISH: THE ANIMAL AGES IN MUQADDIMAT AL-ADAB

ABSTRACT

This study consists of two parts. In the first, variable assumptions and applications related to age calculation are mentioned. The use of "...yaşında(...)" and "... yaşında(...)", which are ways of expressing age with numerical words, were evaluated together with their oldest written equivalents. As seen in examples such as beş yaşımta, yeti yaşına, yeti yaşta, the phrase was also used in historical texts to indicate the possession of the person concerned. When there is no possessive suffix, it has a direct case. This number (group) // age + case suffix structure, which is not seen in the standard language, is available in dialects. Although age is countable, the number word is a naming element in these phrases and the accusative/definiteness suffix in today's structure clearly shows that these are noun phrases. Considering the changing appearances of non-affix construction in the historical course, it seems possible to consider the number words // age structures, which are referred to as adjective phrases in many related studies, as non-affix phrase. The second part of the study will present the examples of the differences in age-related acceptance and naming in the Paris and Yozgat copies of Muqaddimat Al-Adab. The Turkish translation of the same Arabic word and phrase that expresses the age of an animal differs so as one age in the Paris and Yozgat copies. This situation was interpreted as the variability of age determinations in two copies.

Keywords: "Yaşımda", "Yaşında", Noun Phrase Without Suffixes, Muqaddimat Al-Adab, Age of Animals.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 28.07.2022; Yayına Kabul Tarihi: 01.09.2022

* Dr., TRABZON; ORCID: 0000-0001-5842-8788, E-posta: gulsenozcamkans@hotmail.com

Giriş

Türkiye’de, yaş hususunda, resmî alanlarla halkın günlük hayatındaki hesaplamaların bir yıllık farkla çeliştiğini görmek mümkün; “Kaç yaşındasın?” sorusuna karşılık olması muhtemel yalnızca sayı ifadeli (Örneğin; “Otuz.”) ya da “... yaşındayım.” şeklindeki cevaplar üzerine, doldurulan yaş-içinde bulunulan yaş tartışmalarına şahit olmak şaşırtıcı değildir. Resmî işlerin dili net olmak zorundadır; ilgili metinler “... tarihinden önce doğmuş olanlar”, “... yaşını doldurmuş olmak/bulunmak”, “... yaşını tamamlamak”, “... yaşından gün almış/almamış olmak” gibi ifadelerle oluşturulur. Hukuk ve sağlık sistemlerine göre doğumdan söz konusu ana kadar yaşanıp biten yıl sayısı kişinin yaşıdır. Buna göre, içinde bulunulan yıldan doğum yılı çıkarılarak elde edilen sonuç, konuşma anı kişinin doğum ayından/gününden sonra ise doğrudur.

Takvimdeki yıl göstergelerinin değişimiyle kişinin doğum tarihine bağlı yaş değiştirmelerinin kesişmemesi algıdaki karışıklığın sebebi olmalıdır. Başka bir deyişle yaşam süresi yıl ile birimlendirilirken bölme işlemindeki kalan hanesi karışıklığa sebep olmaktadır.¹ Öte yandan, yaşanmakta olan yılın, ömrün kaçınıcı yılı olduğuna bakmak suretiyle verilen cevapta, içinde bulunulan yaşı söylemek de herhangi bir kabulden bağımsız olarak düşünüldüğünde yanlış değildir; bu hesap ise kişiyi yaşamının ilk aylarında bir yaşında saymış olur.

Yaşa dair hesaplamaları, aslında, kabuller şekillendirir. Zamandan bağımsız bir tarifi yapılamayan; hatta zamanın kendisi olan yaş kavramı tıpkı bu “zaman kavramı ve ölçüleri [gibi] îtibarıdır” (Çağatay, 1978, s. 105). Bir kimsenin yıl üzerinden hesaplanan yaşı, bir yılda on gün tutan farktan ötürü Dünya’nın Güneş etrafındaki dönüşünü tamamlamasını esas alan şemsî takvime göre başka, ay hareketleri esasında hazırlanan kamerî takvime göre başkadır. Örneğin; İslam hukukunda emzirme ve süt akrabalığı ile ilgili hükümlerin belirlenmesinde yaş bir ölçüttür, kurbanlık hayvanın belli bir yaşa gelmesi şarttır, mala zekâtın farz olması için bir yılını tamamlaması gerekir ve bunların hesabı da ay takvimiyle yapılır.² Nehcü’l-Feradis’te köle olarak satılırken Yusuf Peygamber’in yaşıyla ilgili olarak “Mısır yaşı birle ol vaqтта on üç yaşar erdi.” cümlesi geçer (Zülfikar vd. 1995, s. 249). Kırgız Türkleri kişinin anne karnında geçirdiği dokuz ayı da bir yıl sayarak yaş hesabına ekler.³ Zamanı gün, ay, yıl gibi birimlerle tespit eden ve müthiş bir sosyal ihtiyacı karşılayan takvimler yaşı da tayin eder.

“Kaç yaşındasın?” sorusunun hesabından başka, bulunma durum ekli ve birinci şahıs ilintili cevabında da farklılıklar görülür; örneğin, “... yaşımdayım.” ya da “... yaşındayım.”⁴ İlkinde konuşan, “otuz yaş” tamlamasının iyeliğini üzerine alarak cevap verirken “... yaşındayım.” cevabında ise isim + tamlanan/belirtme eki + zamir n’si + bulunma durumu eki + ek fiilin geniş zamanı birinci tekil şahıs eki dizimli bir yapı mevcuttur. Burada *yaşı*

¹ Sözlükte “yaş” kelimesinin tanımları şu şekildedir: “1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin (II). 2. Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ. 3. Bir kurum, bir kuruluş, düzen vb.nin kurulduğundan bu yana geçen zaman. 4. Bir gök cisminin oluşmaya başladığı günden bugüne kadar geçirdiği zaman süresi.” (Türk Dil Kurumu, 2021a).

² Çünkü Kur’an’da yıl, ay ölçeği ile kurulur: “Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: ‘Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir[.]’ Bakara (2/189), “Şüphesiz Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir[.]” Tevbe (9/36), “O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir[.]” Yûnus (10/5), “Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki âlâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyebilirsiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık.” İsrâ (17/12) (Altuntaş vd. 2011).

³ On iki hayvanlı Türk takvimi esnasındaki bu hesaba göre her on iki yıl bir müçöl eder ve müçöl sayımı kişinin on üç yaşından itibaren başlar (Aynakulova, 2007, s. 24).

⁴ Her iki yapının da literatürdeki örneklerini görmek için arama alanında “yaşındayım”, “yaşımda”, “yaşımdayım” ile bk. Türk Dil Kurumu, 2021b.

iyelik işaretleyicisiyle kullanmak üslupla ilgili bir tercihtir. Soru nezaket formuyla sorulduğunda ise alışıldık biçim “Kaç yaşınızdasınız?” değil; “Kaç yaşındasınız?” şeklindedir.⁵

1. Türkçede Sayı Sözlü Yaş İfadeleri

Türkçenin en eski metinlerinde sayı sözü içeren yaş ifadeli tamlamaların görünüşleri aşağıdaki gibidir⁶:

“kagan uçdukda özüm sekiz yaşda kaltım” (BK/D14)

“kañım kagan uçdukda inim kül tigin yiti yaşda kaltı” (KT/D30)

“tokuz sekizon yaşım uruñu külüg tok böğü terken e kañım beg erdem üçün birle bardım” (E10/6)

“bêş yaşımta kañsız kalıp tokuz yêgirmi yaşımga ögsüz bolup katıglanıp otuz yaşımga öge boltum kırk yıl el tudum” (E45/2-4)

“küli çor yêti yaşına eygir ölörti tokuz yaşına azıglıg toñuz ölörti” (KÇ/6)

“bir otuz yaşına çaça señünke sünüşdümüz” (KT/D32)

tokuz sekiz on yaşım, bêş yaşımta, tokuz yêgirmi yaşımga, otuz yaşımga, yêti yaşına, tokuz yaşına örneklerinde görüldüğü üzere tamlama, ilgili kişinin iyeliğini işaretler biçimde kullanılmış; iyelik eki olmadığında ise *yeti yaşta, sekiz yaşda* örneklerinde olduğu gibi doğrudan durum eki almıştır.⁷ Standart dilde kullanımı olmayan sayı (grubu) // yaş+ durum eki yapısını ağızlarda görmek mümkündür: *“âtmiş iki yaşdayım yörüm. elli dörtlüyüm, mursallıdayım, burdanım.”* (Çakır, 2020, s. 227), *“âlli altıde sıtalın tökdi ya, göl göyyermişler ävelden, on alti yaşdan yoğari.”* (Ersöz, 2020, s. 413), *“Dağların başındayım / On iki yaşındayım / On iki yaşdan belli / Gızların peşindeyim.”* (Caferoğlu, 1995, s. 106)

Türkiye Türkçesi grameriyle ilgili çalışmalarda genellikle sayılar, kelime türü bakımından sıfat, söz dizimi bakımından sıfat tamlaması ve sayı grubu bahislerinde değerlendirilir. Sıfatların adları nitelik ve nicelik bakımından belirten sözler olduğu söylenirken aynı zamanda birer ad oldukları da ifade edilerek bir kelimenin ad mı sıfat mı olduğunun dizgedeki kullanılış biçimiyle belirlendiği vurgulanır.⁸

“Burada beş yılım geçti.”, “Dört kalem getirdi.”, “Kırk beş dakikadan az kaldı.”, “Yirmi bir kişi oldular.” gibi örneklerde *beş, dört, kırk beş, yirmi bir* sayı ve sayı grupları *yıl, kalem,*

⁵ Ayrıca, tamlamasız yaş belirtirken sayı sözlerinin “otuzumda asılmamı istediler, / kırk sekizimde Barış madalyasının bana verilmesini” (Nâzım Hikmet, 2008, s. 1780) dizelerinde olduğu gibi yaygın kullanımının yanında “Bilmem otuzuna bastım mı?” (Gürpınar, 2021, s. 151), “Otuzuna kadem bastım verdi aldı Meryem’i” (Kaya, 1991, s. 214) gibi örnekler özellikle dikkat çekicidir. Gürpınar’ın dilinden, Türkçe Sözlük’teki *uç otuzunda* maddebaşına benzer ilginç bir tamlama da “İki otuzuna bir şey kalmadı ya.” cümlesinde geçmektedir (Gürpınar, 2021, s. 42).

⁶ Orhun Yazıtları’ndaki örnekler Talât Tekin (2008)’den, Yenisey Yazıtları’ndakiler ise Erhan Aydın (2019)’dan alınmıştır. Örneğin, “[kül] tigin ol sünüşde otuz yaşayur erti” (KT/K2) cümlesinde yaş, sayı sözüyle bir başka yoldan ifade edilmektedir. Şirin (2020, s. 70), yaşa- fiilinin yazıtlarda “yaşamak, hayatını sürdürmek”ten ziyade “bir yaşı sürdürmek, ... yaşında olmak” anlamında kullanıldığını vurgular. “Ay oğlum ulug karı yüz yigirmi yaşlag men.” (Mayt. 9, 11, 10) cümlesi de sayı sözüyle yaş ifade etmenin Maytrısimit’te örneklenen farklı bir yoludur (Tekin, 1976, s. 57).

⁷ yeti yaş, sekiz yaş, altı yigirmi yaş vb. yapılar ilgili çalışmalarda sıfat tamlaması olarak değerlendirilmektedir (Alyılmaz, 1994; Kayra, 1996; Akay, 2006; Emiroğlu, 2011).

⁸ Korkmaz (2014, s. 377), sıfatları işlevlerine göre nitelik sıfatları ve belirtme sıfatları şeklinde ayırdıktan sonra belirtme sıfatlarına dâhil sayı sıfatları hakkında şunları söyler: “Sayı sıfatları, adları sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar aslında birer sayı adı iseler de, adlar önünde artık tam bir sıfat görevi yüklenmişler, kalıcı birer sifata dönüşmüşlerdir. Bazı gramerler bunları ‘sayı adları’ veya ‘sayı adlarının sıfat olarak kullanılması’ diye vermişlerdir. Ancak burada önemli olan işlevdir. Sayı adları, adlar önünde sürekli birer sıfat kalıbına girmiş olduklarından bunları elbette sayı sıfatları olarak değerlendirmek gerekir.”

dakika, *kişi* adlarını miktar/adet bakımından belirtmektedir. Ancak “On altı yaşında İstanbul’a geldi.” gibi bir cümlede *on altı* ile *yaş* arasında sayı/tane ifade etmekten başka bir ilişki daha söz konusudur. Sayılar, yaş kavramının ifade araçları; başka bir deyişle yaş, sayılabilir olmakla beraber örnek cümlede *on altı yaş*, öğelerin anlamı yüklenişi/yükleyişi bakımından tamlayan ögenin tamlananın adı olduğu *haziran ayı*, *3 rakamı*, *mavi rengi*, *Ayşe akıllısı* gibi tamlamalardan farklı değildir. “Ben ... yaşındayım.” cümlesindeki “... yaşında” kullanımında sayı ya da sayı grubunun işlevi *2018 yılı* tamlamasında 2018’e ait anlam yükünün niteliği ile örtüşmektedir. Yıl adları bir başlangıç noktasından itibaren saymanın ürünü olup “sayma [...] iş[inin] sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu bildiren söz”⁹ ile belirtilir ve bu da bir adlandırma biçimidir.¹⁰ Benzer şekilde, yaş da doğumdan itibaren geçen yılların sayısı ile saptanır; ancak sayısal ifade burada bir adlandırma ögesidir. Yaş, takvimde bir birim/dilimdir.¹¹

Mayzel, tamlamaların öğeleri arasındaki anlamsal ilişkilerden biri olarak “sayılan şeyin (maddenin) onu gösteren sayıya münasebeti”ni gösterir ve bu gruptaki tamlamaların Ankara şehri, Tan gazetesi, “Dur!” emri, “Vururum!” tehdidi gibi örneklerle benzerliğini vurgular. “Bu çeşidin ayırt edici özelliği birinci ögesinin aslî (cardinal) sayı olmasıdır. Bu izafet çeşidi çok az kullanılır; çünkü bunun ikinci ögesi yıl, yaş, sene, misli gibi sayılı (mahdut) kelimelerdir: 1948 senesi, 17 yaş, 5 misli” (İnan, 1958, s. 292-293).¹² Takeuçi (1996, s. 88) de “Yirmi beş yaşında evlendi.” cümlesindeki ekin belirtme fonksiyonuna dikkat çekerek yaz tatili, posta pulu, Okayama Üniversitesi tamlamalarında olduğu gibi bir harf-i tarif rolünü işaret eder. Grönbech, eksiz tamlamaları tasvirî gruplar ve belirleyici gruplar olmak üzere ikiye ayırır. *Temir kapı*, *türk begler*, *kırgız kagan* tasvirî grupların; *bumın kagan*, *kırgız bodun*, *türk bodun* belirleyici grupların örnekleridir. Tasvirî grupların ad birleşiklerine döndüğünü, örneğin *er at* “erkek adı” eksiz tamlamasının günümüzde *er atı* şekline dönmek zorunda olduğunu söyleyen Grönbech bu dönüşümün belirleyici ad grupları için de söz konusu olduğunu belirtir (2000, s. 76-92). O hâlde, “Otuz

⁹ Sayı kelimesi sözlükte “Sayma, ölçme, tartma vb. işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu bildiren söz, adet.” tanımıyla yer almaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021a).

¹⁰ Kökeni hakkındaki tartışmalar bir yana bırakılmak üzere, on iki hayvanlı Türk takviminin yılları adlandırışı özgün bir uygulamadır. Takvimin ortaya çıkışı ve bu adlandırma sistemiyle ilgili Kâşgarlı Mahmud şunları söyler: “Onların [Türklerin] hakanlarından birisi birkaç yıl önce geçen bir savaşı öğrenmek ister. Savaşın geçtiği yılı şaşırırlar. O, kavmiyle meşveret eder ve şöyle der: “Biz bunda şaşırıdysak bizden sonrakiler de tarihi şaşırırlar. Biz şimdi 12 ay ve 12 burcu dikkate alarak 12 yılı adlandırılm ki onların dönmesiyle tarih hesaplasın ve ebedî bir hatıra olsun.” “Nasıl uygun görürseniz.” derler. (Hakan) avlanmaya çıkar. Yabani hayvanların İla vadisine -ki o büyük bir sudur- sıkıştırılmasını emreder. Avlanırlar ve yabani hayvanları suya doğru zorlarlar. Yabani hayvanlardan 12’si suyu geçer. (Hakan) geçenlerden her birinin adını bir yıla verir. Birincisi sıçga.n’dır ki “fare” demektir. İlk geçen oydu” (Ercilasun vd. 2014, s. 149). Kâşgarlı, hemen devamında, yıl içinde üç aylık dönemlerin ifadesi olan oğlak ay, ulug oğlak ay, ulug ay gibi adlandırmalara değinir (Ercilasun vd. 2014, s. 150). Elias da standartlaştırılmış zaman birimlerinin henüz tayin edilmediği bir aşamada gece yerine uyku, takvim ayı yerine gök cismi olan Ay, yıl yerine hasat gibi kavramlar kullanmak suretiyle iletişimin somut kavramlarla; daha doğrusu “düşük bir soyutlama düzeyi” ile sağlandığını ifade eder (Elias, 2000, s. 63). Kültürel öğelerin birimlendirme aracı şeklinde takvim sistemine yansımalarıyla ilgili olarak Türkmen, yaş kelimesinin Türkçedeki “taze bitki ve yaşadığı yıl sayısı” anlamlarından hareketle “bitki ile bir zaman ilişkisi kurul[duğuna]” dikkat çekmiştir. Ayrıca, yazara göre “Kaç yaşındasın dendiği zaman kaç ilkbahar gördün, senin doğumundan sonra bitki (çimen)ler kaç kere yeşerdi demek isteriz” (Türkmen, 2012, s. 97).

¹¹ 14. yüzyıla ait tematik bir sözlük olan Ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-Lugati’t-Türkiyye’de yaş (Ar. ‘ umr) “ömür” kelimesine zarflar faslında zaman zarfları arasında yer verilmesi kavramın algılanışı hususunda dikkat çekici bir veridir; “[...] yıl, yaz, yay, güz, kış, yaş, dünle, gündüz...” (17a10-11) (Gökdağ vd. 2004, s. 52).

¹² Mayzel, Türkçedeki isim tamlamalarını sıfatı+mevsufı, sıfatı+mevsufı ve sıfatı+mevsufı şeklindeki üç formülle gruplandırmıştır. Bunların ilki olan tayinli izafet mülkiyet, ikincisi olan tayinsiz izafet münasebet bildirir. Sonuncusu morfemsiz izafet ise zihinde tek bir kavram temsiliyle keyfiyetçe münasebet ifade eder. Tasnif isim tamlamaları hakkında olmakla birlikte Mayzel’in bu üçüncü gruba eksiz tamlamalarla birlikte aslında sıfat tamlamalarını da dâhil ettiği görülmektedir (İnan, 1958, s. 283-295).

yaşındayım.”¹³ cümlesindeki kelime grubunun “otuz yaş”¹⁴ değil; “otuz yaşı” olması gibi eski metinlerdeki benzeri yapıların birer eksiz tamlama şeklinde değerlendirilmesi de ihtimal olarak düşünülebilir.¹⁵

Başka bir açıdan mesele şöyle de irdelenebilir: “Otuz yaşındayım.” cümlesi “Bir yetmiş boyundayım.” cümlesi ile yapıca paralel; yapıyı kurgulayan mantık bakımından aynıdır. İlki neredeyse hiç kullanılmayan, ikincisi nadir kullanılan biçimler olmakla birlikte bu cümleler aslında “Otuz (yıl) yaşındayım.” ve “Bir (metre) yetmiş (santim) boyundayım.” cümleleridir. Yaş da boy da birimlerle tanımlanan kavramlar olup yıl ve metre ile santim, yaş ve boy kavramlarının ölçü birimleridir. Konuşan ve dinleyenin zihninde yaş “... kadar yıl”¹⁶, boy da “... kadar metre + santim” algısıyla mevcuttur. Burada ölçü biriminin belirliliği birim adı anılmaksızın kullanılacak sayısal ifadeye müsadde etmektedir. Örneğin, “İki boyunda/uzunluğunda.” gibi bir cümle anlaşılmaktan uzaktır; bahsin konusu iki santimlik bir embriyo, böcek ya da iki metrelik duvak, ağaç olabilir. Oysa, *boyundayım* ifadesinin oluşturduğu bağlam “bünyelerindeki sayı harici ifadeleri düşürmüş kısaltma[lar]” (Karaca, 2018, s. 818) olarak *bir elli, bir altmış beş, bir doksan* gibi kelime gruplarında metre ve santim cinsinden birimler bulunduğu bilgisini de sunmaktadır. “Üç yirmi boyunda/uzunluğunda idi.” gibi bir cümlede de anlaşılan “üç metre yirmi santim”dir.

2. Mukaddimetü'l-Edeb'de Hayvan Yaşlarının İfade Edilişi

Zemahşerî'nin 1128-1144 yılları arasında yazmış olduğu Mukaddimetü'l-Edeb adlı eseri Arapça kelime, kelime grupları ve kısa cümlelerin satır aralarında Türkçeye tercüme edildiği bir sözlük olup içerdiği söz malzemesiyle Türkçenin orta döneminde Kâşgarlı'nın Divan'ından hemen sonra anılır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok nüshası bulunan tematik sözlüğün hayvanlarla ilgili kısımlarında hayvan yaşlarını ifade eden kelime ve kelime gruplarına da yer verilmiştir. Paris (P) ve Yozgat (Y) nüshalarında bazı hayvan yaşlarını gösterir tablo aşağıdaki gibidir¹⁷:

tebīc (sığır)	dana P47b8	tana = bir yaşar ¹⁸ Y46b1
ibnu mehâz	bir yaşdın iki yaşınğa kirmiş tiwe P46a2	bir yaşar erkek torum Y44a5
bintu mehâz	ikisiñge kirmiş inen P46a2	bir yaşar tişi torum Y44a5
ceza' (koyun)	bir yaşar P48a9	iki yaşar Y47a5
ceza' (sığır)	iki yaşar P47b8	iki yaşar Y46b1
ceza' (deve)	biş yaşar tiwe P46a4	tört yaşar bişinçke kirmiş Y44a7
ibnu lebün	üçünge kirmiş tiwe P46a2	iki yaşar erkek torum Y44a5-6

¹³ “Kaç yaşınızdasınız?”, “Kaç yaşındayım?”, “On yaşımızdayız.”, “İki yaşınızdasınız.” gibi cümleler teorik olarak açıklanabilir ise pratikte daha çok “yaşında” ifadesi şahıs ekleriyle çekimlenmek suretiyle amaçlanan anlam oluşturulmaktadır.

¹⁴ Öte yandan *iki yaş aşısı, dört yaş sendromu, 0-6 yaş* gibi tamlamalarda yapı *iki yaş, dört yaş, 0-6 yaş* şeklinde olup ... *yaşı* şeklindeki bir yapı yalnızca durum ekleriyle kullanım esnasında ortaya çıkmaktadır. Eski metinlerde yıl ifadelerinde tamlanan ögenin hem ekli hem de eksiz örneklerine rastlanmasına karşın günümüz Türkçesinde ise herhangi bir tamlama içinde bile *1998 yıl, *haziran ay, *pazartesi gün yapıları kullanılmaz.

¹⁵ Eksiz tamlamanın Türkçedeki varlığı hakkında bk. Tokyürek vd. 2014.

¹⁶ “Çok yaşa!” anlamındaki “bin yaşa” sözü aslında bin yıl/yaş yaşama temennisidir. “[kül] tigin ol süñüşde otuz yaşayur erti” (KT/K2) (Tekin, 2008, s. 37); “kişi kırk yaşap öz tadu bilmese / tükel yıldı ol bu neçe sözlese” (Kut. Bilig/4637) (Kaçalın, t.y., s. 242) cümleleri de benzer şekilde eksilti taşır. Daha doğrusu bu, bir eksiltiden çok nesne bilgisinin ilgili fiil (yaş yaş-a-) içinde zaten mevcut olmasıdır. Maytırsimit'ten alınan şu örneklerde ise fiil nesnesi de beraberinde olarak kullanılmıştır: “Ol antag uzun künün tünün sekiz ming yıl yaşap emgek emgenürler.” (84/6-9); “Ol antag uzun künün tünün bir tümen altı ming yıl yaş yaşap emgek emgenürler.” (84/46-48); “Ne üçün tip tiser yüz (yıl) yaşadım tünüg adıra sanasar dört tümen üç ming iki yüz tünler ertdi.” (9/5-8) (Tekin, 1976).

¹⁷ Anılan nüshalarla ilgili veriler Özçamkan Ayaz (2020)'dan alınmıştır.

¹⁸ Yazının formu ve konumundan anlaşıldığı üzere nüshaya sonradan eklenmiştir.

bintu lebün	üçünge kirmiş inen P46a3	iki yaşar tişi torum Y44a6
şeniyy (koyun)	iki yaşar P48b1	üç yaşar Y47a5
şeniyy (sığır)	üç yaşar P47b8	üç yaşar Y46b1
şeniyy (deve)	altı yaşar P46a4	biş yaşar altınçke kirmiş Y44a7
hıkk	törtünge kirmiş tiwe P46a3	üç yaşar törtünçke kirmiş erkek torum Y44a6
hıkke	törtünge kirmiş inen P46a4	
rabā'ıyy (koyun)	üç yaşar P48b1	tört yaşar Y47a5
rabā'ıyy (sığır)	tört yaşar P47b9	tört yaşar Y46b1
rabā'ıyy (deve)	yiti yaşar P46a4	altı yaşar yitinçke kirmiş Y44a7
sedīs (koyun)	tört yaşar P48b1	biş yaşar Y47a5
sedīs (sığır)	altı yaşar P47b9	biş yaşar "altı yaşar" ¹⁹ Y46b2
sedīs (deve)	sekiz yaşar P46a5	yiti yaşar sekisınçke kirmiş Y44a7
şāliġ (koyun)	biş yaşar P48b1	altı yaşar Y47a5
şāliġ (sığır)	yiti yaşar P47b9	altı yaşar "yiti yaşar" Y46b2
hamīs (sığır)	biş yaşar P47b9	"biş yaşar" Y46b2
bāzil (deve)	toğuz yaşar P46a5	sekiz yaşar toğsınçke kirmiş Y44b1
nākatun bāzil	toğuz yaşğa kirgen inen P108a3	bu sekkizin tüketip toğkuzınğa kirmiş inġen Y130b6
cemelun bāzil	toğuz yaşğa kirgen tiwe P108a3	bu sekkizin tüketip toğkuzınğa kirmiş tiwe Y130b6
muħlif (deve)	on yaşar P46a5	toğuz yaşar Y44b1

Tablo 1: Paris (P) ve Yozgat (Y) Nüshalarında Bazı Hayvan Yaşları

Tabloya bakıldığında örneğin, Ar. *ceza* kelimesinin koyun, sığır ve deve için farklı yaşları ifade ettiği, Türkçe tercümenin de buna göre yapıldığı görülür. Bu Arapça kelime koyunda bir, sığırda iki, deve ise beş yaş göstermektedir. Yani anılan hayvanların *ceza* çağı farklı yaşlardadır.

Takvim tutmak yahut dış kontrolü yapmak yoluyla tespit edilebilen hayvan yaşları kurbanlık çağa erişme sınırına göre adlandırılmıştır. Yaş gibi sayılabilir bir kavramı ifade eden aynı Arapça kelimenin bu şekilde birbirinden farklı Türkçe tercümeleri ilk bakışta tutarsızlık gibi görülebilir de şeri hükümler göz önünde bulundurulduğunda bu durum anlaşılacaktır. Ar. *şeniyy* ve *muşinne* kavramları kurban olmanın asgari yaşına ulaşan; *ceza* ise henüz bu yaşa ulaşmamış hayvanları ifade etmektedir. Bu hususun dayanağı "*Muşinne*'den başkasını kesmeyin. Ancak size (böylesini) bulmak güç gelirse, bu takdirde koyun türünden *ceza* olanı kesin." hadisi olup *muşinne*'nin rakamsal olarak hangi yaşa denk geldiği konusunda bazı hayvanlar için mezhepler arasında birtakım ayrılıklar söz konusudur. Hanefi mezhebine göre "[K]ameri yıl esasına uygun olarak, deve 5; sığır ve mandada 2; koyun ve keçide ise 1 yaşını doldurma şartı aranır. Bunun yanında, 6 ayını tamamlayan koyun, bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli olması hâlinde kurban edilebilir." (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, 2021) Devenin yaşı konusunda tüm mezhepler fikir birliği içerisindedir. Diğerlerinden farklı olarak, Maliki mezhebi sığırda üç yaşını, Şafi mezhebi keçide iki yaşını doldurmuş olmayı kurbanlık hayvan için şart sayar. Şafilere

¹⁹ Sığır yaşlarıyla ilgili kısımda P'deki hamīs madde başı Y'de gösterilmemiş; fakat Türkçe tercüme ardışık yaşlarla devam etmiştir. Bu bir sehiv olup düzeltilirse tablonun bu sütununda tırnak içinde gösterilen ifadeler yer almalıdır.

koyunun *ceza'* sayılması için -diş dökmediyse- bir yaşını tamamlamayıp ikiden gün alması gerekir (Narin, 2009, s. 255-259; Düzbayır, 2013, s. 86-87).²⁰

Tabloya dönülecek olursa, ilk iki sütun kendi içinde hayvanların kurbanlık yaşlarının denkliğiyle açıklanabilirken ikinci ve üçüncü sütunların ise kabuller ve/ya anlatım özellikleri bakımından çeşitlilik sergilediği görülür. Yazının başında anılan, içinde bulunulan yaş-doldurulan yaş ikilemi bahsiyle ilgili olarak deve yaşlarını anlatan *tört yaşar bişinçke kirmiş* Y44a7, *biş yaşar altınçke kirmiş* Y44a7, *üç yaşar törtünçke kirmiş erkek torum* Y44a6, *altı yaşar yitiñçke kirmiş* Y44a7, *yiti yaşar sekisinçke kirmiş* Y44a7, *sekiz yaşar toksinçke kirmiş* Y44b1 gibi ibareler yaşar “yaşında” ifadesini geçmiş zamanla açıklar. Yani örneğin *tört yaşar bişinçke kirmiş* tercümesi “bişinçke kirmiş” kısmıyla “tört yaşar” ifadesine “(yıl/yaş) yaşamış, yaşını doldurmuş” anlamını yükler. Bunların sırasıyla P nüshasındaki karşılıkları olan *biş yaşar tiwe* P46a4, *altı yaşar* P46a4, *yiti yaşar* P46a4, *sekiz yaşar* P46a5, *toğuz yaşar* P46a5 tamlamalarında ise yaşar “yaşında” ifadesi şimdiki zamanı anlatır; yani kasıt içinde bulunulan yaş, ömrün kaçınıcı yılı olduğudur. Aynı Arapça ifadeye yapılan *bir yaşdın iki yaşınğa kirmiş tiwe* P46a2, *ikisinğe kirmiş inen* P46a2, *üçünğe kirmiş tiwe* P46a2, *üçünğe kirmiş inen* P46a3, *on yaşar* P46a5 tercümelerinin Yozgat nüshasında sırasıyla *bir yaşar erkek torum* Y44a5, *bir yaşar tişi torum* Y44a5, *iki yaşar erkek torum* Y44a5-6, *iki yaşar tişi torum* Y44a6, *toğuz yaşar* Y44b1 şeklinde olmaları da bu kabıldendir.

Sığır ve koyun yaşları için yapılan tercümelemler *yaşar* kelimesinin nüshalardaki farklı anlamsal işlevleriyle değerlendirildiğinde ise başka bir ayrılıktan daha söz edilebilir. Buna göre, sığırın *ceza'* sı P'de ikinci yaşını yaşamakta olan iken Y'de iki yaşını tamamlamış olan; *seniyy*'i ise P'de üç yaşını yaşamakta olan iken Y'de üç yaşını tamamlamış olandır. Deve yaşları hususundaki koşutluğa karşılık sığır yaşları aktarılırken görülen bu farklılık mezheplere göre değişebilen kabulleri akla getirir. Söz konusu aktarımlar bir kabul çeşitliliğine işaret ediyorsa Y'deki tercümenin sığırdaki kurban edilme yaş şartını üçünü doldurmak şeklinde tayin eden Maliki mezhebine göre yapılmış olma ihtimalini düşündürür. Ancak koyunun *ceza'* olanı için P'deki “bir yaşar” Y'deki “iki yaşar” tercümesini bu şekilde bir kabul dahi açıklamaz. Çünkü Y'deki “iki yaşar” tamlaması iki yaşını doldurmuş olarak anlaşılacaksa bu çağdaki bir küçükbaş hayvan *ceza'* değildir; bu tamlama “ömrünün ikinci yılında” şeklinde anlaşılacaksa da Y'deki diğer örneklerden ayrılacaktır. Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi'nde *ceza'* kelimesinin izahı şu şekildedir: “[el-*ceza'*] (cîm'in ve zâl-ı mu'cemenin fethiyle) ثَيِّ [seniyy] kertesinden evvel ya'nî yaşı o kerteden eksik olan hayvâna denir; mü'nesi جَذَعَةٌ [ceza'at]tir. Ve bu hayvâna zamân-ı mezkûrda ismdir, bitecek ve düşecek dişe mülâbis olmaya. Şârihin beyânına göre ثَيِّ [seniyy], ثَيِّئَةٌ [seniyyet] dişini bırakmış hayvâna denir ki çatal tırnaklı ve bütün tırnaklı olanlar üçüncü yılda bırakır ve deve altıncı yılda bırakır. Pes جَذَعٌ [ceza'] ثَيِّ [seniyy] haddine varmayan hayvâna denir. *Mişbâh*'ın beyânı üzere kuzu ve oğlak ikinci seneye duhûlünde ve sığır ve at döllerini üçüncüde ve deve beşincide جَذَعٌ [ceza'] olur. Ve İbn A'râbî dedi ki أَجْدَاعٌ [eczâ'] vaktin ismidir, yoksa bitecek ve düşecek dişe münâsebeti yoktur. Oğlak kısmı bir yaşında *ceza'* olur. Ve ba'zen kuvvetli olmakla mukaddemce *ceza'* olur ki Türkîde ona çebiş ta'bîr olunur. Ve kuzu eğer anası babası genç ise altı yedi ayda *ceza'* olur ki ona toklu ta'bîr olunur. Ve koca dölü ise sekiz yâhüd on ayda *ceza'* olur.” (Koç vd. 2013, s. 4/3290-3291) Bu madde başından, çift tırnaklılardan kuzu ve oğlağın üçüncü yıldan önce ve ikinci yılları itibarıyla *ceza'* sayıldıkları anlaşılmaktadır. Hâlbuki Hanefi fikhında ikinci yılı itibarıyla kuzu ve oğlak *seniyy* sayılarak kurban edilebilir.

²⁰ Narin, “Koyundan altı aylık olanı (ceza'u mine'd-da'n) ne güzel bir kurbandır.” hadisinin akabinde “ceza'u mine'd-da'n” tabirinin dilcilerce “senesini bitirmiş koyun”, fıkıhçılarca “altı ayını tamamlamış olan [koyun]” şeklinde anlamlandırıldığı bilgisini de aktarmaktadır (Narin, 2009, s. 257).

Sonuç

Türkçede yaş anlatan Arapça ifadeler anlamlandırılırken başvurulan sözlük verileri hadis ve fıkıh ilminin verilerinden bağımsız değildir; çünkü yaş, kurban ibadetinin hükümlerinin belirlenmesinde önemli bir ölçüttür ve nitekim Arap sözlükçülüğünün başlangıcı Kuran ve hadisi anlama çabasıdır. Sözlüklerde çeşitlenen karşılıklar mezheplerin farklı yorumlarıyla açıklanabilir; bir metin-teamül etkileşiminden söz edilebilir. Bundan başka, tablodaki örneğin *altı yaşar* P46a4 - *biş yaşar altınçke kirmiş* Y44a7 gibi bir denklik “yaşar” ifadesinin farklı anlamsal yüklerini gösterir. P nüshasında kasıt şimdiki zaman; yani içinde bulunulan yaş; Y nüshasında ise geçmiş zaman; yani doldurulan yaştır. Bununla birlikte Y nüshasındaki, koyun cinsinin yaşlarına dair tercüme takip edildiğinde bunun standartlaşmış bir kullanım olmadığı da görülür. Öyleyse, Mukaddimetü'l-Edeb'in Paris ve Yozgat nüshalarındaki tercüme de yaşa dair kabuller ve içinde bulunulan yaş - doldurulan yaş tercihiyle yaş ifade etme yollarındaki değişkenliği örnekleri olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- AKAY, N. (2006). *Orhun Abideleri Üzerine Bir Sentaks Çalışması*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ALYILMAZ, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AYDIN, E. (2019). *Sibirya'daki Türk İzleri Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- AYNAKULOVA, G. (2007). “Gregoryen Kıpçaklar ve Oniki Hayvanlı Türk Takvimi Üzerine”. *Millî Folklor*. XIX/74: 21-28.
- CAFEROĞLU, A. (1995). *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar - Malatya, Elâzığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş Vilâyetleri Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇAĞATAY, N. (1978). “Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XXII/1: 105-138.
- ÇAKIR, A. (2020). *İzmir İli Ödemiş-Kiraz-Beydağ İlçeleri Ağızları (Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DÜZBAYIR, B. (2013). *Mukayeseli Fıkıh Bağlamında Kurban ve Kurbanın Hükümü*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ELIAS, N. (2000). *Zaman Üzerine*. (çev. Veysel Atayman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- EMİROĞLU, S. (2011). “Orhun Abidelerindeki Tamlamaların Türkiye Türkçesindeki Kullanımı”. *1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics (FLTAL'11)* (5-7 May 2011). Sarajevo- Bosnia and Herzegovina: FLTAL 2011 Proceedings: 1068-1081.
- ERSÖZ, S. (2020). *Türkiye'deki Ahıska Türkleri Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GRONBECH, K. (2000). *Türkçenin Yapısı*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜRPINAR, H. R. (2021). *Ben Deli Miyim?*. (hızl. Ahmet Koçak). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜRPINAR, H. R. (2021). *Muhabbet Tılsımı*. (hızl. Sezer Özyaşamış Şakar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- İNAN, A. (1958). "S. S. Mayzel, Türk Dilinde İzafet (İzafet v Turetskom Yazıke,) Sov. Cumhuriyeti İlimler Akedemisi Yayınlarından M.-L. 1957". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. VI/279: 279-313.
- İSHAK BİN MURAD (2004). *Eski Oğuzca Sözlük-Gramer Arası Bir Eser Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye*. (hzl. Bilgehan Atsız Gökdağ- Seyfullah Türkmen). Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARACA, H. (2018). "Türkiye Türkçesinde Sadece Sayılarla Kurulan Söz Dizimsel Yapılar". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. III/17: 814-819.
- KÂŞGARLI MAHMUD (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. (hzl. Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAYA, D. (1991). *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- KAYRA, O. K. (1996). "Orhun Anıtlarında Sıfatlar, Sıfat Tamlamaları ve Bunlara İlişkin Bazı Açıklamalar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [1999]*. XLIV/1996: 145-158.
- KORKMAZ, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli (2011). (hzl. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ (2013). *El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. 4. (hzl. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- NARİN, İ. (2009). *Kur'an ve Sünnet Açısından Kurban İbadeti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- NÂZİM HİKMET (2008). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZÇAMKAN AYZ, G. (2020). *Mukaddimetü'l-Edeb Paris ve Yozgat Nüshaları (Giriş-Metin-Dizin)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ŞİRİN, H. (2020). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TAKEUÇİ, K. (1996). "Türk Dillerinde Üçüncü Kişi Kategorisi". *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 85-93.
- TEKİN, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II Maytrısimit Burkancuların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâ Bir Dram*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- TOKYÜREK, H. - Ç. PEKACAR (2014). "Eski Türkçeden Günümüze Eksiz Ad Tamlaması Meselesi". *Dil Araştırmaları*. XV/15: 9-38.
- TÜRKMEN, F. (2012). "Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin 'Ölçü Birimi' Olarak Kullanılması Hakkında". *Millî Folklor*. XXIV/95: 96-102.
- YÛSUF HÂS HÂCİB (t.y.). *Kutadğu Bilig*. (hzl. Mustafa S. Kaçalın). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ZÜLFİKAR, H. - S. TEZCAN (1995). *Nehcü'l-Ferâdis Uştmahtarının Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) II Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (2021). "Sığırların İki Yaşına Gelmeden Kurban Edilmesi Caiz Olur Mu?". Erişim Tarihi: 02.07.2021.

<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/705/sigirlarin-iki-yasina-gelmeden-kurban-edilmesi-caiz-olur-mu->

Türk Dil Kurumu (2021a). *Türkçe Sözlük*. Erişim Tarihi: 20.02.2021.

<https://sozluk.gov.tr>

Türk Dil Kurumu (2021b). *Metin Veri Tabanı*. Erişim Tarihi: 20.02.2021.

<https://metinveritabani.tdk.gov.tr/#/login>